

УДК 811.161.2'276/'282:82

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2025-XXIII-24>

МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Юносова Валентина

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та журналістики
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6178-1291

У статті досліджено марковані лексичні одиниці сучасної української мови. Попри значну кількість праць, у науковій літературі досі не розв'язаним залишається питання стилістичної диференціації лексики. На основі синтезу поглядів, сформованих у загальній та українській лінгвістиці, розглянуто такі поняття, як маркована лексика, стилістично маркована лексика, визначено групи маркованих слів. Роботу здійснено на матеріалі роману Люко Дашвар «#Гальябезголови», який ще не був предметом досліджень. Мета роботи – схарактеризувати марковану лексику цього художнього твору. Виявлено, що в романі переважають стилістично та соціально марковані одиниці. У межах стилістично маркованої лексики найбільшу групу становлять розмовні слова, представлені різними частинами мови, а також трапляються іронічні, фамільярні, зневажливі, вульгарні лексеми. Чимало слів має подвійне маркування, оскільки вони поєднують у собі різні значення: розмовне і лайливе, зневажливе і лайливе, вульгарне і лайливе тощо. Спостережено залежність вияву різних відтінків значень слова від контексту. Стилiстично марковані слова надають оповіді простоти, деякої експресивності. Соціально марковану лексику письменниця використовує задля відтворення живого нелітературного мовлення, водночас указуючи на соціальний статус персонажів, їхній культурний рівень тощо. У семантичній структурі соціально маркованих слів часто об'єднано значення, які належать до різних груп лексики, що засвідчує їх кодифікація з подвійним чи навіть потрійним маркуванням, чимало з них має ще й додаткові емоційно-експресивні відтінки. У романі виявлено також обценну лексику та суржик. Використовуючи їх, авторка якнайточніше відображає реалії різних груп суспільства. Хронологічно (архаїзми, неологізми) й територіально (діалектизми) марковані лексеми в досліджуваному романі трапляються рідше. Зроблено висновки, що маркована лексика в художньому тексті є важливим засобом створення національно-мовного колориту. Максимально точно відтворюючи всі нюанси сучасної суспільної мовленнєвої комунікації, Люко Дашвар майстерно вводить марковану лексику в тканину художнього твору, впливаючи на емоційну сферу читача.

Ключові слова: маркована лексика, стилістична диференціація лексики, соціально маркована лексика, хронологічно марковані слова, територіально маркована лексика.

Yunosova Valentyna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Journalism
Berdyansk State Pedagogical University

MARKED VOCABULARY IN FICTION

The article examines marked lexical units of the modern Ukrainian language. Despite a significant number of works, the issue of stylistic differentiation of vocabulary remains unresolved in scientific literature. Based on the synthesis of views formed in general and Ukrainian linguistics, such concepts

as “marked vocabulary”, “stylistically marked vocabulary” are considered, and groups of marked words are identified. The work was carried out on the material of the novel by Liuko Dashvar “#Halyabezholovy”, which has not yet been the subject of research. The purpose of the work is to characterize the marked vocabulary of this work of art. It was found that stylistically and socially marked lexical units prevail in the novel. Within the stylistically marked vocabulary, the largest group is made up of colloquial words represented by different parts of speech, and ironic, familiar, derogatory, vulgar lexemes are also found. Many words have double marking, as they combine different meanings: colloquial and abusive, derogatory and abusive, vulgar and abusive, etc. The dependence of the expression of different shades of the meaning of a word depending on the context has been observed. Stylistically marked words give the narrative simplicity and some expressiveness. The writer uses socially marked vocabulary to reproduce lively non-literary speech, while at the same time indicating the social status of the characters, their cultural level, etc. The semantic structure of socially marked words often combines meanings that belong to different groups of vocabulary, as evidenced by their codification with double or even triple marking, many of them also have additional emotional and expressive shades. The novel also reveals obscene vocabulary and mixed language (surzhyk). Using them, the author most accurately reflects the realities of different groups in society. Chronologically (archaisms, neologisms) and territorially (dialectisms) marked lexemes in the studied novel occur less frequently. The conclusions are drawn that marked vocabulary in a literary text is an important means of creating a national-linguistic flavor. Reproducing all the nuances of modern social speech communication as accurately as possible, Liuko Dashvar masterfully introduces marked vocabulary into the fabric of a work of art, influencing the emotional sphere of the reader.

Key words: marked vocabulary, stylistic differentiation of vocabulary, socially marked vocabulary, chronologically marked words, territorially marked vocabulary.

У складі сучасної української мови поряд із загальноживаними словами наявні лексеми, використання яких обмежене та спеціалізоване. Їх називають маркованими лексичними одиницями. Проблема функціонування різних груп лексики присвячено чимало праць в українському мовознавстві. Питання лексичної семантики в різний час розглядали такі лінгвісти, як О. Потебня, В. Виноградов, О. Смирницький, Л. Лисиченко, О. Тараненко, Л. Мацько, М. Кочерган, О. Стишов, Л. Струганець, О. Кабиш та ін. Попри значну кількість праць, у науковій літературі досі не розв’язаним залишається питання стилістичної диференціації лексики. На думку О. Кабиш, поняття «маркована лексика» набагато ширше, ніж «стилістично маркована лексика»: марковані лексеми несуть будь-яку супровідну, додаткову інформацію (до лексичного й граматичного значення) про сфери вживання, часову віднесеність, емоційно-експресивне забарвлення або функціонально-стильове використання лексичних одиниць [2, с. 8]. На основі синтезу поглядів, сформованих у загальній та українській лінгвістиці, О. Кабиш пропонує вирізняти такі групи маркованих слів: 1) *стилістично марковані* – за належністю до певних функціональних стилів і наявністю емоційно-експресивного забарвлення; 2) *хронологічно марковані* – з погляду історичної перспективи; 3) *територіально марковані* – з погляду територіальної обмеженості; 4) *соціально марковані* – за ознакою віднесеності лексичних одиниць до словникового запасу певних соціальних груп людей [2, с. 8].

Маркована лексика широко представлена в художньому стилі, адже саме завдяки їй автор має можливість точно й повно описати індивідуальні й соціально-групові риси персонажів, їхню поведінку, світогляд, умови життєдіяльності тощо.

Мета нашої роботи – схарактеризувати марковану лексику в романі Люко Дашвар «#Галябезголови». Дослідження здійснено на основі вищезазначеної класифікації О. Кабиш, а також з урахуванням маркування в лексикографічних виданнях.

У процесі дослідження використано загальнонаукові методи спостереження, аналізу, синтезу, описовий метод.

Зібраний фактичний матеріал засвідчує, що найбільшу групу маркованої лексики в романі становлять **стилістично марковані слова**, серед яких виділяють «лексичні одиниці, що співвідносяться з функціональними стилями української мови, та конотативно марковані слова, що не тільки називають певні явища, поняття й реалії, а й певним чином характеризують їх, відображають емоційне, експресивне, оцінне ставлення людей до названого» [2, с. 15].

У складі стилістично маркованої лексики переважає розмовна. Зауважимо, що «поняття «розмовна лексика» вужче, ніж поняття «лексика розмовної мови», оскільки останнє може покривати шари діалектних слів, просторіччя, сленгу, жаргону, суржику, усіх макротериторіальних варіантів народнорозмовної практики, зокрема й форм, неправильних «з погляду фонетичної, словотвірної, граматичної будови на зразок *кореш, холєра, паняй*» [1, с. 321].

Розмовна лексика аналізованого роману представлена різними частинами мови – іменниками, прикметниками, дієсловами, прислівниками. Зрідка трапляються займенники, вигуки. Кількісну перевагу мають дієслова: *белькотіти, бісити, бовкати, брехати, брѡхати, бурчати, вештатися, визвіритися, вирячитися, вициганити, вишкірятися, відкараскатися, відрубати, втокмачувати, второпати, гаркнути, гасати, докумекати, допетрати, дременути, дуги (іти, бігти), жбурляти, завалитися (лягати), завалятися, завестися, запихати, застукати, здихатися, здуріти, зриватися, колупатися, куняти, метикувати, муляти, наїжачитися, нишпорити, обривати (зупиняти, переривати когонебудь), орудувати, отетеріти, плентатися, поцупити, проґавити, репетувати, рипатися, розревітися, сіпати, скиглити, стирчати, стовбичити, теліпатися, тирлуватися, тицькати, тицяти, товкти, товктися, турнути, харкати, хильнути, хмикати, хряпнути, цькувати, чвалати, чесати, чимчикувати, чубитися.*

У романі представлені синонімічні дієслівні ряди розмовної лексики, пор.: **белькотіти, бовкати, бурчати, відрубати, гаркнути** (дієслова на позначення процесу мовлення): «*Женя так зраділа, що не втрималася, бовкнула зайве. – А Галя і справді не хвора!*», де *бовкати* – «розм., перен. говорити, не подумавши, навмання; говорити те, чого не слід» [3, с.185]; «*...Оля Корнійчук поряд із нею стала. Та як гаркне на адміністраторку: – Уляно! Рота закрій, а то як вмажу зараз, коза ти невдячна!*», де *гаркнути* – «розм. однокр. до *гаркати* – кричати різко і уривчасто (на кого). Погрожувати окриком» [3, с. 597]; «*– Галинко, мені так шкода! Так шкода, що ти через все це пройшла! Бідна ти моя подружко! – забелькотіла Оля Корнійчук*», де *белькотіти* – «розм. нерозбірливо, без ладу щось говорити» [3, с. 149]; **брѡхати, вештатися, гасати, дременути, дуги, зриватися, плентатися, пхатися, теліпатися, товктися, чвалати, чесати, чимчикувати** (дієслова на позначення руху): «*Ніби не Галя мостом додому брѡхає – Тьома*», де *брѡхати* – «розм. поволі рухатися в чому-небудь рідкому, грузькому (воді, болоті, снігу і т. ін.)» [3, с. 213]; «*– Де ти вештаєшся?! Шеф уже тричі про тебе запитував! – сказав помічникові бодігард іще на парковці*», де *вештатися* – «розм. ходити сюди-туди, в різних напрямках, блукати, бродити де-небудь» [3, с. 285]; «*Лукав ще від вхідних дверей, наче невістка гасала цілісінькими днями невідомо де*», де *гасати* – «розм. жваво бігати в різних напрямках // перен. Не затримуватися на одному місці, бувати в різних місцях» [3, с. 600]; «*... аби дременути з рідного Хмельницького*», де *дремнути* – «розм. дуже швидко, рвучко побігти, помчати» [3, с. 831]; «*Скільки маршрутка пленталася до Києва, стільки Галя не покидало незрозуміле відчуття тривоги*», де *плентатися* – «розм. іти, їхати, пересуватися повільно, через силу» [3, с. 2447]; «*Подумала: та пусте! Хіба мало*

у людей *дивацтва?! Потовчеться* собі чоловік і піде», де *товктися* – «розм. перебуваючи де-небудь, топтатися на місці або ходити в різних напрямках на невеликому просторі» [4, Т. 10, с. 164]; «*Не пішки ж вона всю ніч теліпалася* зі здоровенною валізою і кейсом, куди, певно, мільйон грошей влізе?!», де *теліпатися* – «розм. вти кудись повільно або довго, з труднощами» [4, Т. 10, с. 64]; «*Майбутній психолог Артем Чорнобай, який уже сьомий рік поспіль, якщо враховувати три академічні відпустки, все чвалав і чвалав* собі без поспіху до диплома, ледь не луснув од прикрощів, коли побачив у передпокої приголомшену замурзану босу дружину», де *чвалати* – «розм. іти повільно, важко ступати, утворюючи шум, шарудіння; брести» [4, Т. 11, с. 286]; «– *Льоню, візьми пару охоронців і чеши до копів!*», де *чесати* – «розм. швидко рухатися, бігти щосили» [4, Т. 11, с. 314]; «*Завмерла, дивилася на красунчика: спокійно чимчикував* собі до автівки», де *чимчикувати* – «розм. іти (перев. повільно); плестися» [4, Т.11, с.324]; ***второпати, докумекати, допетрати, метикувати*** (дієслова на позначення процесів розумової діяльності): «*Женя замовкла, бо тільки тепер второпала: надто вже багато розповіла жаданому мужчині!*», де *второпати* – «розм. сприйняти розумом, зрозуміти / Сприйняти зміст чого-небудь сказаного, написаного і т. ін.» [4, Т. 10, с. 518]; «*За мить докумекала, що робити*», де *докумекати* – «розм. зрозуміти, зміркувати що-небудь» [3, с. 797]; «*Та що відбувається?! – ніяк не міг допетрати, як від старої відкараскатися, щоби не викликати у неї підозри*», де *допетрати* – «розм. зрозуміти, здогадатися, розібратися» [3, с. 809]; «*Три тисячі можу дати! – простягала жінці гроші, подумки метикувала: чотиреста гривень має залишити на таксі, якщо усвідомить, що запізнюється на роботу*», де *метикувати* – «розм. прикидати в голові; обмірковувати, обдумувати» [3, с. 1613]; ***визвіритися, вишкіряться, завестися*** (дієслова на позначення агресивного психічного стану людини): «–*Що ти тут мені істерики влаштовуєш?! – визвірився* поліцейський полковник», де *визвіритися* – «розм. звертатися до кого-небудь або відповідати комусь із нестриманим роздратуванням, злістю» [3, с. 316]; «– *А ти і не розумієш? – вишкірилася* Женя. – *Не треба сунути свого носа у чужі справи, бо дограєшся!*», де *вишкіряться* – «розм. / до кого, на кого і без додатка, *перен.* говорити, відповідати кому-небудь дуже гостро, проявляючи роздратування, злість» [3, с. 391]; «*Завівся: треба довести Галі, що вона помиляється! Тьома у змозі контролювати себе! От він сьогодні ж зіграє! Заради Галі!*», де *завестися* – «розм. починати, затівати з ким-небудь бійку, сварку і т. ін.» [3, с. 934]. Такий широкий набір лексем допомагає авторці передати якнайтонші семантичні нюанси, дуже точно змалювати стан персонажів.

Іменники, що мають ремарку «розмовне слово», в аналізованому творі є назвами людей і тварин (*баба, дівка, мужчина, коняка*), служать для характеристики осіб (*дурень, коротун, пащекуха, стиляга*), називають предмети навколишньої дійсності (*башка, горлянка, пузо; бусик, маршрутка; лахи, барахло, мотлох, одежина; грошики, каменяка, одоробало*), абстрактні поняття (*одуріння, чортівня*). Вони створюють колорит невимушеності, простоти, а також деякої експресивності, пор.: «– *Ви невістці своїй поясніть, щоб вона тут нам своїх правил не встановлювала, бо наші ж баби – без гальм*»; «*Їй такий мужчина потрібен? Не коротун, не жиробас, очі... такі, що аж душу лоскочуть*»; «*Скупчилися при стіні, очей не зводять з двох дебелих сорокарічних перукарки Ірки і Дарки, а ті – як дві коняки загнані у милі: знай клацають ножицями без передиху*»; «*Перший гачок закинула у розмові з відомою пащекухою Антоніною Василенко, яка мала на базарі кіоск із розливним пивом*».

Розмовні прикметники, вживані в романі, здебільшого характеризують персонажів: *гулящий, дебелий, кіношний, козирний, крутий, набундючений, паскудний, придуркува-*

тий. Пор.: «– Не віряться, що Галя – **гуляща**. На весіллі так на тебе дивилася...»; «Та раптом до нього кинувся перехожий, що йшов вулицею повз салон, **дебелий** молодик у коричневій шкірянці і бейсболці, насунутій на очі»; «...і Тьома – збуджений, на вигляд **козирний** у всіх смислах слова»; «– Тут неподалік один дуже дорогий салон шукає **крутого** майстра-перукаря. Контакти дати?»; «...дівчата, вгамуйтеся, бо ота **придуркувата**, що зараз на вулиці Толю Сулиму стриже, – Чорнобаєва невістка». Також прикметники вказують на ознаку різних предметів та явищ, як-от: голомоза башка, здоровенна валіза, дурнувятий кейс, ідіотська витівка тощо.

Прислівники переважно виражають ознаку дії, що її виконують персонажі роману: «– Дивитися на вас **гідко!**»; «– Добре хоч не погрожуєш розбити мені лице! – **їдучо** відповів син»; «...і стара **спокійнісінько** відвезе Галю до Києва»; «То було ніби у тренді – отак **по-дурному** пити каву»; «Консуматенко усміхнувся **придуркувано**: впіймав діда на брехні!».

Інші частини мови представлені зрідка: «Як сирота ото **сам-самісінький** свою базу будував», «Гроші в кишеню, **гайда** в клуб біля «Лівобережної».

Розмовна лексика, індивідуалізуючи мовлення персонажів, надає йому специфічного колориту.

У складі стилістично маркованої лексики роману Люко Дашвар «#Галябезголови», крім розмовних, засвідчено слова з іншим маркуванням, а саме:

– іронічні або жартівливі: «... і сам Чорнобай, і Казидорівна, і прибиральниці з покоївками, і садівник, і вся ресторанна **братія**, яка готувала базу до відкриття, – всі напружилися: а далі що?»; «Бакси отримав разом зі старим «ТТ», фотографією Андрія Івановича Чорнобая, його автівки, інформацією про чоловіка і адреси, за якими він може перебувати, а також **допотопним** мобільним»;

– фамільярні: «**Верзла** щось типу: допоможеш сумку **доперти**?»; «Казидорівна роздратувалася, бо Галя їй так і не відповіла, пішла до дверей, жестом вказала і Сашкові на двері: мовляв, **вимітайся**, хлопче!»; «Сьогодні на власні очі бачила, як він тій **задрипанці** багаж до будинку Чорнобая **допер**»; «Ото хай завтра зранку Казидорівна **відтарабанить** нашу турботливу Галю до Києва, а ми перехрестимося і попросимо Бога, аби вона до Зятятового дорогу забула!»; «**Задкувала** до спальні, кидала на Тьому благальні погляди»; «Не стану розкривати тобі усіх подробиць свого плану, але гарантую: ми запам'ятаємо цей день на все життя, – **молола**, поняття не мала, що тепер робити з маячнею, яка полізла з язика»; «Дідько, веду себе, як **пацан!**» – подумав»; «І скоро той красунчик з кейсом **припхається**»; «А чому тоді усміхаєшся, як **пришелепкувата**? – здивувалася Лисиця»; «– То для обділених продажних сук і неадекватних **психів!**»;

– зневажливі: «– Тьома вигнав мене, – сказала Галя. – Ти серйозно? Ну це вже... От же **гад!** – обурилася Оля»; «– Хіба тобі не хочеться вирватися з цієї **діри?! Вступити** до вишу, вивчитися, побудувати кар'єру? – із роздратуванням питала Анка чоловіка»; «І чому вона така **дурепа?**»; «Що за **маячня?** Може, просто не поважаєш мене?»; «Хазяйчин чоловік... з надлишковою вагою і хронічно набундюченою **пикою**, нечасто з'являвся у «Беллі», тож не дивно, що Галя взагалі забула про його існування»; «– Ти погодишся з нашою пропозицією, козел! – зверталася до уявного нардепа, **плюгавенького**, лисуватого, ще й підсліпуватого: кажуть, він завжди ходить зі зброєю, так боїться за своє життя»; «У мізках паніка: а далі що? Наскочити на **покидька?** Жбурнути в нього стаканчик з кавою чи просто кричати: «Козел, стояти! Стояти, я сказала!»»; «– Синку, може, я зараз щось дурне запитаю, та я однаково запитаю, – **проварнякала**, бо дешевий віскі у мізки не вдарив – ясні, а язик заплів, мов у косу»;

– вульгарні: «– *Ти... віскі дудлиш?! – вигукнула так дзвінко, що аж охоронці біля дверей зацікавилися, озирнулися*»; «...*Без проблем залишать у моїй черепушці дірки, якщо діло дійде до мордобою!*» – із жахом констатував Консуматенко»; «*Хвилини двадцять застиглим поглядом дивився в одну точку з таким напруженням, аж мордяка пішла червоними плямами...*»; «– *Вам на мене – начхати, – мовила холодно*»; «*Аж би заволав чи зірвався і побіг у тихий провулок, та відчуття самозбереження затуляло пельку, змушувало і далі на автоматі рухати руками-ногами, підбадьорювати себе...*»; «*Галі більше немає у моєму житті! Хай хоч подохне!*»; «*За безсонну ніч багато цікавого дізналася, та головна новина оглушила за два місяці, коли усвідомила: три тижні поспіль можна ригати не тільки від проблем ШКТ!*»;

– лайливі: «*Дідько, запізнилася!*»; «– *Хіба час хворіти, товстий ти бовдуре?!*»; «– *Але ж я повинна була віддячити тій падлюці, яка на мене каву вилила!*»; «*Пішла геть! Геть, потворо! Забирайся з мого дому!*».

Чимало лексем має подвійне маркування, оскільки вони поєднують у собі різні значення:

– розм. + лайл.: «– *Сама купається у грошах, стерво, а нам ніколи і копійчини за понаднормову роботу не підкине*»;

– зневажл. + лайл.: «– *Забирайся, дурепо!*»; «– *Дідько, який я все-таки йолоп!*»; «*Гавана психонує не на жарт і навіть одразу вирішив, що мурло заплатить за нахабство красивим чорним пальтом і блискучими черевиками!*»;

– вульг. + лайл.: «– *Ах ти ж сучка безсовісна! – розсердилася Олександра Петрівна*»; «– *Шльондра? – спитав врешті зі співчуттям*».

Залежно від контексту слово може набувати різних відтінків значень, пор.: «– *У моєму салоні працює... сволота, яка щодня, щохвилини, щосекунди може «нагородити» клієнтток, нас усіх цією заразою!*», «*Утік, сволота!*». У першому реченні лексема сволота – «вульг. Підла людина; мерзотник», а в другому «уживається як лайка» [4, Т. 9, с. 100].

Авторка насичує окремі речення стилістично маркованими лексемами: «*Розвалився у кріслі, як те бидло, ноги розчепіриє, аби пузові вільно лежалося*», де розвалитися – «розм. сидіти або лежати, недбало розкинувшись» [4, Т. 8, с. 623], бидло – «лайл. скотина, хам» [3, с. 156]; розчепірити – «розм. розставляти, розсувати що-небудь у сторони (іноді незграбно, криво)» [4, Т. 8, с. 859], пузо – «розм. великий, товстий живіт. // фам. живіт взагалі» [4, Т. 8, с. 386].

Уживання стилістично маркованих лексем у художньому творі сприяє інтенсивнішому вираженню почуттів, емоцій, станів персонажів, викликає в читача певні уявлення, асоціації тощо.

Хронологічно маркована лексика (архаїзми, неологізми) в досліджуваному творі представлена незначною кількістю лексем. Зокрема, зафіксовано архаїзми *божитися*, *челядь*: «*Дядьки перелякалися не на жарт! Божилися: розкажуть, як провели день шостого березня по хвилинах!*». Однак зауважимо, що дієслово *божитися* раніше маркувалося як застаріле [4, Т. 1, с. 212], нині ж воно має ремарку «розмовне» [3, с. 188]. Історизм *челядь*, на нашу думку, авторка вживає з додатковим іронічним значенням, пор.: «*Поки сотня обраних по всьому світові перерозподіляє владу на континентах, а тисячі грошовитих – всередині країн-областей-галузей, їхня челядь теж не байдикує: заводить власну челядь, утворює мікротериторії свого мікр впливу і безперервно працює над їх розширенням аж до розмірів, які би дозволили накопичити ресурс і перекочувати до зграї грошовитих*», де *челядь* – «збірн. іст. дворові люди, що жили й працювали в поміщицькій садибі, панська прислуга. // Люди, які займали невисоке службове або громадське становище. / Слуги взагалі; прислужники» [4, Т. 11, с. 292].

Уживані в романі неологізми є назвами людей (*бодігард, бомжиха, кілер*), предметів, певних об'єктів, понять тощо (*дедлайн, квадроцикл, лед-лампа, онлайн-сервіс, ресепшен, секонд*), пор.: «*Та ти хоч знаєш, хто я такий?! – верещав нардеп Гашинський, коли бодігарди за мить скрутили Гавану, зв'язали...*»; «*Без роботи залишуся, без копійки, ще й з квартири хазяйка вижене! І куди мені тоді? У бомжихи записуватися?*»; «*А він усю першу половину того дня витратив на пошуки горе-кілера...*»; «*Тут же взявся перевіряти рахунок, та банківський онлайн-сервіс якогось біса гальмував і глючив*»; «*Не можу я з ресепшена відлучитися!*»; «*Розібралася з «Беллою», переключилася на ломбарди, комісійні магазини і навіть секонди*». Використання неологізмів допомагає письменниці якнайповніше змалювати сучасні реалії, а читачеві відчувати дотичність до описаних подій.

Територіально маркована лексика (діалектизми) у досліджуваному творі представлена поодинокими лексемами: «– *Добре. Заправимося, – відказав козелецький газда*», де *газда* – «діал. господар» [3, с. 700]; «*Виграє купу бабла і купить дружині файний подарунок!*»; «*В останні дні полковник Жадкін почувався так, ніби приміряв новенький мундир: наче стільки ж зірочок лишилося на погонах і тканина наче така сама, як і на старому, але ж до чого зручно і файно стало у новому!*», де *файний* – «діал. гарний» [4, Т. 10, с. 551]. Ці діалектизми набули поширення за межами певної території, нині відомі більшості носіїв української мови. У романі спостережено також лексеми *бабця, збиткуватися, пательня*, які в «Словнику української мови» в 11 томах засвідчені як діалектні, а нині дві перші маркуються як розмовні, а іменник *пательня* подано без будь-якої ремарки [3]. Тож ужиті в романі діалектизми цілком зрозумілі читачам.

Достатньо велику групу становить **соціально маркована лексика**, що зумовлено сюжетом роману. У лінгвістичній літературі немає єдиного трактування таких понять, як арго, жаргон, сленг. Часто їх ототожнюють, використовують терміни «молодіжний жаргон», «сленг молодіжних груп», «молодіжне арго» тощо. На думку Л. Ставицької, ці поняття варто розмежувати. Арго вона вважає найбільш закритою лексичною підсистемою спеціальних номінацій, що обслуговують вузькі соціально-групові (найчастіше професійні) інтереси. Жаргон і сленг – більш відкриті системи. У багатьох працях ці терміни розглядають як синоніми. У пропонованому дослідженні покликаємося на праці Л. Ставицької, де розмежовані такі поняття, як арго (арг.), жаргонні слова (жарг.), жаргонізована розмовна мова (жрм), загальномолодіжний жаргон (мол.), кримінальний жаргон (крим.) [5; 7].

В аналізованому творі зафіксовано такі жаргонні слова: «*Упевнений, тобі підуть назустріч, бо ти всі завдання вчасно здаєш, «хвостів» не маєш. Чи в тебе є «хвости»? Ти курсову здала?»*»; «*З універу вже, певно, виключили*»; «*Тут же взявся перевіряти рахунок, та банківський онлайн-сервіс якогось біса гальмував і глючив*», «*Ця дівчина на нього колись запала і, може, досі нерівно дихає!*»; «– *Все! Більше не можу! Передоз!*».

Жаргонізована розмовна мова представлена в романі лексемами *алкаш, бакси, тачка, шмотки, чмошник, відморожений* та ін. Частина такої лексики має додаткові емоційно-сміслові відтінки значення: «*Маю дякувати, що у Тьоми такий гонористий і такий відморожений батько: іноді це допомагає...*», де *відморожений* – «презирл., жрм. неемоційна, байдужа людина» [5, с. 71]; «*Коли чмошнику було шістнадцять, його підозрювали у груповому згвалтуванні*», де *чмошник* – «жрм; зневажл. алкоголік (здеградований)» [5, с. 292].

Наявна в романі лексика із загальномолодіжного жаргону, як-от: «*Юрко відкинув кришку і очам не повірив: кейс був ущерть заповнений баблом*», де *бабло* – «мол. гроші» [5, с. 36]; «– *Нічого не можу з собою вдіяти. Все – пофіг!*», де *пофіг* – «мол. байдуже; все одно» [5, с. 216]; «*Я схожий на хлопця, який просить у дівчини гроші? – Вибачте, я не знаю, – чесно призналася Галя. – Добре, проїхали, – Тьома глянув у Галині сині очі*», де

проїхати – «мол. не почути або не зрозуміти сказаного» [5, с. 222]. Деякі жаргонізми також мають додаткові маркування: «– *Та що тобі ще не зрозуміло, йолопе ти довбонутий?!*», де *довбонутий* – «мол.; зневажл. ненормальна людина» [5, с. 100]; «– *Таку фігню несеш, аж матюкатися хочеться! Що за маячня? – роздратувався, завівся*», де *фігня* – «мол., несхвальн. дурниця, нісенітниця» [5, с. 270].

У мовленнєву культуру молоді проникають елементи *кримінального жаргону*. У дослідженні «Про взаємодію жаргону і сленгу» Л. Ставицька зазначає: «Кримінальний жаргон має здатність блискавично проникати в соціальні сфери законослухняних громадян: спочатку ця лексика стає надбанням мови соціальних низів, а згодом «завойовує позиції» у міському розмовно-побутовому мовленні, проникає в мову радіо, преси, телебачення, ну і звичайно ж, у різні корпоративні, професійні лексичні системи, тобто стає надбанням інтержаргону» [6, с. 213].

Люко Дашвар уживає ці жаргонізми для характеристики персонажів, причому зафіксовані вони в мові самих героїв твору: «– *Юлька у нас – жаба, – злилися. – Сама купається у грошах, стерво, а нам ніколи і копійчини за понаднормову роботу не підкине*», де *жаба* – «крим.; несхвальн. жадібна людина» [5, с. 108]; *У мізках паніка: а далі що? Наскочити на покидька? Жбурнути в нього стаканчик з кавою чи просто кричати: «Козел, стояти! Стояти, я сказала!»*, «– *Так тобі, козлино, і треба!*», де *козел* – «крим. найобразливіша лайка, адресована особі чоловічої статі, у злочинному середовищі» [5, с. 144]; «*Та що відбувається?! Син його і далі, як лоха, розводить на гроші чи бреше виключно про дружину, бо не може простити її?*», де *лох* – «крим.; зневажл. жертва злочину; потенційна жертва злочину. //Людина, яку легко обдурити, жертва шахрайства» [5, с. 164].

Переважно соціально марковані лексеми реалізують негативну оцінну семантику, вони є емоційно-експресивною реакцією на неприємні дії чи слова. Проте частина з них передає також позитивні емоції, пор.: «*І в нас дійсно все буде кльово*», де *кльово* – «крим., мол.; схвальн. добре, чудово» [5, с. 142]; «– *Все виїде! Я ж фартовий... тепер!*», де *фартовий* – «крим, схвальн. спритний, щасливий (про злодія)» [5, с. 268]; «– *Невже Сашко не бачить, яка вона файна: і симпатична, і хазяйновита, і порядна, і вірна, і тес... просунута? Інтернет, соціальні мережі – Лена у темі*», де *просунутий* – «мол., жрм; схвальн. той, хто серйозно займається чимось, знає щось краще за інших; компетентний у своїй галузі» [5, с. 233].

У семантичній структурі соціально маркованих слів часто об'єднано значення, які належать до різних груп лексики, що засвідчує їх кодифікація з подвійним чи навіть потрійним маркуванням, чимало з них має ще й додаткові емоційно-експресивні відтінки, пор.: «– *Грохни цього покидька! Закопай! Замочи! Прибий!*», де *замочити* – «крим., мол. Убити когось» [5, с. 119]; «– *Валю, якщо зараз ти пустиш Сашка Сулиму з тією прибацаною і калікою до себе на каву, то присягаюся: зроблю все, щоб нормальні люди обходили твою кав'ярню стороною*», де *прибацаний* – «мол., жрм; несхвальн. несповна розуму; придуркуватий» [5, с. 219]; «*Думаю, ти в курсі, яку лабуду несуть дорослі, коли їм треба якось виправдатися перед дітьми*», де *лабуда* – «мол., крим.; зневажл. щось недостойне уваги, несерйозне» [5, с. 158]; «...*і Гавана вже бачив, як після його удару нахабне чмо владі мордякою у багнюку*», де *чмо* – «крим, мол., жрм; зневажл. неприємна людина, яка викликає відразу, огиду» [5, с. 292]; «*Логічно було би запропонувати жінці викликати поліцію, та клятий язик не повертався мовити таке: наче сам себе мєнтам здавав*», де *мент* – «крим., тюр., мол. міліціонер; будь-який працівник правоохоронних органів» [5, с. 173]. Значення таких лексем конкретизується в контексті, пор.: «*Хто всю цю схему замутив, мать вашу?! Коліться, суки, бо я вас оцими ось руками замордую!*», де *коло-*

тися – «крим. і мол. Признаватися в чомусь» [5, с. 145]; «Якась вона... порожня! Пофігістка, певно. Чи, може, **колеться**. Ті – такі. Геть відморожені», де колотися – «крим., нарк., мол. вводити наркотики в організм за допомогою шприца» [там само]; «– **Дідько**, я – **мудак...**», де мудак – «крим.; вульг., зневажл. наївна людина» [5, с. 178]; «Я тебе власними руками прикінчу, **мудак ти кінчений!**», де мудак – «крим., мол., жрм; вульг., зневажл., лайл. дурна, нікчемна, шкідлива людина» [там само].

У романі використано обценну лексику, яка маркується у словнику як вульгарно-просторозмовна. Обценною лексикою називають табуйовані (заборонені) непристойні (недруковані, нецензурні, нелітературні) слова і вислови. Обценність – це вживання мови, яку вважають відразливою, непристойною [7, с. 16]. З-поміж таких слів виділяємо однозначні і багатозначні лексеми, пор.: «– **Думаю, дитино, це велика скіпка у зятятівській задниці!** – сказала Анка Сулима», де задниця – «вульг.-просторозм. задня частина тулуба людини; сідниці» [7, с. 177]; «Тільки вийшов за поріг, Консуматенко забігав, наче у **сраку** припікало», де срака – «вульг.-просторозм., зруб. заднє місце людини або тварини» [7, с. 346]; «І тобі, **гімнюк** ти, дуже пощастило!», де гімнюк – «вульг.-просторозм., презирл., лайл. 1. Нікчемна людина. 2. Підла, ненадійна й непорядна людина; негідник» [7, с. 134]; «– А Оля **засцяла** до вас із такими новинами потикатися», де засцяти – «вульг.-просторозм. 1. Забруднювати сечею. 2. Відчувати страх; боятись кого-, чого-небудь, дуже злякатися» [7, с. 188]. У художньому тексті такі лексеми виконують емоційно-оцінну функцію. Авторка майстерно використовує обценну лексику для передачі глузування, насмішки, приниження співрозмовника тощо: «– **Льоню, хвилина тобі! Біжи попісяй, бо я тебе знаю! Сцикун ти!**», де пісяти – «дит. випускати сечу; мочитися» [7, с. 297], сцикун – «вульг.-просторозм. 1. Чоловік, який часто справляє малу нужду. 2. Боягуз» [7, с. 362].

Серед соціально маркованої лексики виділяємо також суржик (*безпредел, велік, дешовка, пап'ік, пестік, пєченькі, тєлік*): «– **Та ти хвора! – відповіла манікюрша. – А твоя перукарня – повний безпредел!**»; «– **Іди собі, турботливий папіку!**»; «Консуматенко хотів сказати, що зі свого, може, навіть незарядженого **пєстіка** перестріляє всю банду люду, яка увірвалася нині до його хати!»; «Гавана давно пропив **тєлік**, тому в лице народних депутатів не знав». Це переважно російські слова, передані графічними засобами української мови.

Соціально маркована лексика в неформальному спілкуванні спрощує комунікацію, робить її експресивнішою, але також свідчить про низький культурний рівень зображуваних у романі персонажів. Використовуючи її, авторка якнайточніше відображає реалії різних груп суспільства.

Отже, в романі Люко Дашвар «#Галябезголови» маркована лексика представлена здебільшого стилістично та соціально маркованими одиницями. У межах стилістично маркованої лексики переважають розмовні слова, які надають оповіді простоти, деякої експресивності. Соціально марковану лексику письменниця використовує задля відтворення живого нелітературного мовлення, водночас указуючи на соціальний статус персонажів, їхній культурний рівень тощо. За допомогою маркованої лексики герої роману висловлюють свої почуття, емоції, впливають на інших персонажів силою своїх почуттів – шокують, дивують, провокують, інтригують тощо. Максимально точно відтворюючи всі нюанси сучасної суспільної мовленнєвої комунікації, Люко Дашвар майстерно вводить марковану лексику в тканину художнього твору, здійснюючи вплив на емоційну сферу читача. Маркована лексика в художньому тексті є важливим засобом створення національно-мовного колориту. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні стилістичних модифікацій лексики української мови.

Література:

1. Ермоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
2. Кабиш О.О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2007. 21 с.
3. Словник української мови: в 20 томах. URL: <https://sum20ua.com/>.
4. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І.К. Білодід ; Інститут мовознавства АН УРСР. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
5. Ставицька Л.О. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика. 2003, 334 с.
6. Ставицька Л.О. Про взаємодію жаргону і сленгу. *Сучасний український інтержаргон: проблеми й аспекти вивчення* : доповіді та повідомлення IV Міжнародного конгресу українців. Мовознавство. Київ : Пульсари, 2002. С.213–216.
7. Ставицька Л. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ : Критика, 2008. 454 с.

References:

1. Yermolenko, S.Ya. (1999). *Narysy z ukrainskoi slovesnosti (Stylistyka ta kultura movy)* [Essays on Ukrainian literature (Stylistics and language culture)] Kyiv: Dovira,. 431 p. [in Ukrainian]
2. Kabysh, O.O. (2007). *Zminy v semantichnii strukturі ta funktsionuvanni markovanoi leksyky: avtoref. dys. ... kand.filol. nauk: 10.02.01* [Changes in the semantic structure and functioning of marked vocabulary] / National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. Kyiv, 21 p. [in Ukrainian]
3. *Slovnyk ukrainskoi movy: v 20 tomakh* [Ukrainian Language Dictionary: in 20 volumes]. Retrieved from: <https://sum20ua.com/> [in Ukrainian]
4. *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh / za red. I.K. Bilodid* / [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] Instytut movoznavstva AN URSR. Kyiv: Nauk. dumka, 1970–1980. [in Ukrainian]
5. Stavytska, L.O. (2003). *Korotkyi slovnyk zhargonnoi leksyky ukrainskoi movy* [A brief dictionary of Ukrainian jargon]. Kyiv: Krytyka. 334 p. [in Ukrainian]
6. Stavytska, L.O. (2002). *Pro vzaiemodiiu zharhonu i slenhu.* [On the interaction of jargon and slang] *Suchasnyi ukrainskyi interzharhon: problemy y aspekty vyvchennia. Dopovidi ta povidomlennia IV Mizhnarodnoho konhresu ukrainistiv: Movoznavstvo.* Kyiv: Pulsary, P.213–216. [in Ukrainian]
7. Stavytska, L. (2008). *Ukrainska mova bez tabu.* [Ukrainian language without taboos] *Slovnyk netsenzurnoi leksyky ta yii vidpovidnykiv.* Kyiv: Krytyka, 454 p. [in Ukrainian]